

İbn Miskeveyh. *Tertibu's-Sa'âdât ve Menâzilu'l-Ulûm, Mutluluk ve Felsefe*. Neşr, Tercüme ve İnceleme, Hümeyra Özturan. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017

Ibn Miskawayh. *Tartib al-Sa'âdât wa Manâzil al-'Ulûm: Happiness and Philosophy*. Publication, Translation and Examination, Humeyra Ozturan. İstanbul: Klasik Publishing, 2017

Hakan HEMŞİNLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Din Felsefesi Anabilim Dalı

Dr. Lecturer, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy of Religion, Van / Turkey
hakanhemsinli@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4988-2716

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 26 Temmuz / July 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 7 Kasım / November 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.29288/ilted.448369

Atıf / Citation: Hemşinli, Hakan. "İbn Miskeveyh. *Tertibu's-Sa'âdât ve Menâzilu'l-Ulûm, Mutluluk ve Felsefe*. Neşr, Tercüme ve İnceleme, Hümeyra Özturan. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017 / Ibn Miskawayh. *Tartib al-Sa'âdât wa Manâzil al-'Ulûm: Happiness and Philosophy*. Publication, Translation and Examination, Humeyra Ozturan. İstanbul: Klasik Publishing, 2017". *ilted: ilâhiyat tetkikleri dergisi / journal of ilâhiyat researches* 50 (Aralık/December 2018/2): 377-385. doi: 10.29288/ilted.448369

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Mutluluğun tanımı, mahiyeti ve felsefeyle ilişkisi gibi temel sorunlar, İslâm ahlâk felsefesi geleneğinin hiç şüphesiz en önemli isimleri arasında olan İbn Miskeveyh tarafından sistematik olarak ele alınmıştır. Filozof bu sorunları, hem Tehzibu'l-ahlâk ve Tathiru'l-arak, hem de Tertibu's-saadât ve Menâzilu'l-ulûm adlı eserinde incelemiştir. Bu değerlendirmede Tertibu's-saadât ve Menâzilu'l-ulûm: Mutluluk ve Felsefe adlı eser tanıtılmaya ve incelenmeye çalışılacaktır. İbn Miskeveyh hakkında yapılan çalışmalarda çoğunlukla bu esere yer verilmediği, İslam ahlâk felsefesine dair literatür tarandığında kolaylıkla tespit edilebilir. Titiz bir çalışmanın ürünü olan bu eser, hem mutlulukla felsefe arasındaki ilişkiyi, hem ilimlerle ahlâkın ilişkisini ortaya koyması ve hem de felsefenin bazı sorunlarını ele alması açısından son derece kıymetlidir. Ahlâkın akli temellerinin ortaya konulduğu bu çalışmada, Aristoteles'in eserlerinin tanıtılarak mantığın ahlâk alanına katkısı da verilmeye çalışılmıştır. Aristoteles geleneğini sürdüren İbn Miskeveyh, bu eserini iki ana bölümde ele almıştır. İlk bölümde mutluluk konusu işlenirken; ikinci bölümde ilimlerin mertebeleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Ahlâk Felsefesi, İbn Miskeveyh, Tertibu's-saadât ve Menâzilu'l-ulûm, Mutluluk, Felsefe, Kitap Değerlendirmesi.

Abstract

The basic problems such as the definition of happiness, its nature and its relation to philosophy have been systematically addressed by Ibn Miskawayh, who is among the most important names of the tradition of Islamic moral philosophy. The philosopher has examined these problems both Tahdhib al-akhlâk wa-tathir al-arâk and Tartib al-Sa'ādât wa Manâzil-al 'Ulûm. In this review, Tartib al-Sa'ādât wa Manâzil-al 'Ulûm will be tried to be introduced and examined. The works on Ibn Miskawayh has often not included this study. This can be easily detected when the Islamic moral philosophy literature is searched. This work, which is a meticulous work, is extremely valuable both for revealing the relationship between happiness and philosophy, for revealing the connection of both science and morals, and for addressing some problems of philosophy. In this work, in which the rational bases of morality are revealed, attempts have been made to make contributions to the field of morality by introducing the works of Aristotle. Ibn Miskawayh, who continued the tradition of Aristotle, handled this work in two main sections. In the first part, happiness is processed; in the second part, the ranks of the sciences are discussed.

Keywords: Islamic Moral Philosophy, Ibn Miskawayh, Tartib al-Sa'ādât wa Manâzil-al 'Ulûm, Happiness, Philosophy, Book Review.

Felsefenin temel amaçlarından biri olan mutluluk, İslâm felsefesi alanında sürekli olarak üzerinde tartışılmış önemli bir konudur.¹ Mutluluğun ne olduğu, nasıl elde edileceği, ortak bir mutluluk anlayışının olup olmadığı, mutlulukta hiyerarşinin varlığı ve insanın bu dünyada gerçek mutluluğa ulaşmasının mümkün olup olmadığı gibi temel etik soru(n)lar, İslâm ahlâk felsefesinde de ele alınan ana konuları oluşturmaktadır.

Bu temel sorunlar, İslâm ahlâk felsefesi geleneğinin hiç şüphesiz en önemli isimleri arasında olan İbn Miskeveyh tarafından, hem en çok bilinen ve en fazla başvurulan temel eseri *Tehzibu'l-ahlâk ve Tathîru'l-arak*; hem de çoğunlukla bilinmeyen veya çok az atıfta bulunulan *Tertibu's-sa'adât ve Menâzilu'l-ulûm* adlı eserinde incelenmiştir.

İslâm ahlâk felsefesinde kapsamlı ve sistemli olarak önemli bir felsefi ahlâk eseri yazan ve bu geleneğin temellerini oluşturarak ahlâk felsefesinde belirleyici bir etkisi olan İbn Miskeveyh, bu tür katkılarında dolayı muallim-i salis (üçüncü öğretmen) olarak da nitelendirilmiştir. Yaklaşık 932-1030 yılları arasında Rey, Bağdat ve Şiraz bölgelerinde yaşamış ömrünü felsefe, tıp, tarih ve edebiyata adanmış bir ahlâk filozofu olarak İbn Miskeveyh'in dikkatlerden kaçan bu eseri, hem mutluluk/ahlâk ile felsefe arasındaki ilişkiyi, hem ilimlerle ahlâkın ilişkisini ortaya koyması ve hem de felsefenin bazı sorunlarını ele alması açısından son derece önemlidir. İbn Miskeveyh'in ahlâka dair yazmış olduğu, yukarıda da zikredilen, bu iki eserini aynı noktada buluşturan ve eserlerin önemini arttıran başka bir husus da ahlâkın akli temellerini ortaya koymuş olmasıdır.

Neşrini ve tercümesini yapan Dr. Hümeýra Özturan, detaylı bir giriş yaparak eseri incelemektedir. Giriş kısmında İbn Miskeveyh'in hayatı ve eserlerine değinen tercüman, risâlenin yazma ve neşirlerini tek tek ortaya koymakta ve literatürde² bu risâleye dair temel bilgileri paylaşmaktadır. Giriş kısmının asıl önemli tarafı, tercümesi yapılan bu esere dair bir inceleme kısmının olmasıdır. Risâlenin özeti niteliğinde sayılabilecek bu kısımda, özellikle risâlenin muhtevası ve kaynaklarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ayrıca risâlenin İslâm ahlâk felsefesi ve ilimler tasnifi açısından önemini ortaya konulduğu bu kısım risâlenin edisyonuna dair bazı bilgiler ile son bulmaktadır.

Tertibu's-sa'adât ve Menâzilu'l-ulûm (Mutluluk Mertebelerinin Düzenlenmesi ve İlimlerin Menzilleri) şeklindeki eserin isminin de gösterdiği üzere, risâlenin iki ana

¹ Konuyla ilgili örnek bir çalışma için bk. Hasan Hüseyin Bircan, *İslâm Felsefesinde Mutluluk* (İstanbul: İz Yay., 2001).

² Literatür bilgisine, İbn Miskeveyh'in felsefesinin ele alındığı Müfit Selim Saruhan, *Tanrı ve İnsan* (Ankara: İlahiyat Yay., 2005) -bu eser daha sonra genişletilerek *Evrîm ve Ahlâk Filozofu İbn Miskeveyh Düşüncesinde Tanrı, Evren ve İnsan* (Ankara: Eski-Yeni Yay., 2018) adıyla yeniden basılmıştır.- Ali Zakheri, *İbn Miskeveyh'in Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Yeni Zamanlar Yay., 1997), Ramazan Turan, *İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014) adlı çalışmaların eklenmesi uygun olacaktır.

bölümden oluştuğunu söylemek mümkündür. Seksen bir paragraftan oluşan risâlenin ilk kırk altı paragrafının özellikle mutluluğun mertebeleriyle; son kısımlarının ise ilimlerin tasnifine ayrıldığını görmek mümkündür. Bu yönüyle ahlâk ile mantığı bir araya getiren önemli bir eser niteliğindedir. İbn Miskeveyh'in nazarında mutluluk, ilimlerin belli bir sırayla takip edilmesi ve hikmet yolunun yolcusu olma sonucunda elde edilebilecek bir şeydir: “Mantık külliyatının tahsili ile başlayan hikmet yolu nazari ve amelî ilimlerin de elde edilmesiyle insanı kemâl noktasına ulaştıracak ve mutluluğu sağlayacaktır.”³

Bütün klâsik İslâm düşünürlerinde olduğu gibi, besmele, hamdele ve salvele ile risâlesine başlayan İbn Miskeveyh, mertebelerine göre insanların mutluluğunun sınıflarının ne olduğu yönünde kendisine bir soru sorulduğunu, bu soru üzerine risâlesini kaleme almayı vaat ettiğini dile getirir. İbn Miskeveyh, risâlenin başında uzunca sıraladığı bazı soruların cevaplarını bulmaya çalışmakta ve eser boyunca bu soruların izini sistematik olarak takip etmektedir. İbn Miskeveyh, bu eserde yoğunlukla mutluluk nedir? Ortak ve hususî mutluluk var mıdır? Mutluluğun dereceleri var mıdır, varsa nasıldır? Mutluluklar sona erer mi? Mutluluk gayret ve çalışma ile mi elde edilir? Mutluluk için insanın ömrü yeterli midir? Mutluluğa ulaşmanın zamanı ne kadardır? Gerçek mutluluk nedir ve ona nasıl ulaşılır? İlimlerin bu mutluluk yolunda bir önemi var mıdır? şeklindeki soruların yanıtlarını aramaktadır. (46-48)

İbn Miskeveyh, tabiat ile zanaat arasında bir benzerlik kurup zanaat aletlerinden her birinin tabiatındaki benzerleriyle ele alındığını söyleyerek, risâleye bir giriş yazmıştır. Ona göre zanaat aletlerinin her birinin ayrı bir amacı ve işlevi bulunur. Dolayısıyla aletlerin kendisine ait bir yetkinliği ve bu yetkinliği yerine getireceği bir amacı vardır. İbn Miskeveyh buradan hareketle yetkinlik ile iyilik arasında çok önemli bir ilişki kurmaktadır: “Bir şey ancak yetkinliğe ulaştığı, kendisi için mevcut olan ve onun için üretildiği amacı gerçekleştirdiği zaman ‘iyilik’le nitelenir ve hakikat olmakla övülür.” (49)

Kalp ve beyin gibi beden organlarının tabiatın aletleri olduğunu, her organın kendi amaç ve işlevine uygun çalıştığını söyleyen İbn Miskeveyh, bedenden daha ziyade nefsin hikmete daha layık olduğunu ve nefsin canlıları alet derecesinde kullandığını savunur. Böylece insana özgü yetkinlik meselesine girmiş olur. Nasıl ki her var olanın kendine ait bir yetkinliği ve amacı varsa, varlıkların en şerefli olan insanın da yetkinlik ve amacı bulunmaktadır. İnsana ait yetkinliği yakın ve uzak olarak ikiye ayıran İbn Miskeveyh, yakın yetkinliği düşünme (reviyye) ve ayırt etme (temyiz) yoluyla fiilleri gerçekleştirmesi ve tüm bunları da aklın gerektirdiği şeye göre düzenlemesi olarak açıklar. Düşünme ve ayırt etmenin kendisinden çıktığı uzak yetkinliğe gelince, haz, servet, üstünlük, sağlık gibi çeşitli amaçlar peşinde koşanların

³ Hümeysra Özturan, “Giriş”, *Tertibu’s-Saâdât ve Menâzilu’l-Ulûm, Mutluluk ve Felsefe* (İstanbul: Klâsik Yay., 2017), 15.

bu amaçlara kendilerinin mutlulukları olduğunu zannetmelerini en yüce mutluluğu (es-sa'adetü'l-kusvâ) dikkate almamalarına bağlayan İbn Miskeveyh'e göre bu kişiler, eğer bunu bilseler ve bunu amaç edinmiş olsalardı sadece ve sadece en yüce mutluluğa doğru çaba sarf ederlerdi. (49-53)

İnsanın kendi yetkinlik ve amacının peşinden koşması neticesinde elde edebileceği mutluluğu hakikî, mecazî, zannî mutluluk olarak ayıran İbn Miskeveyh, ayrıca genel (ortak) ve özel mutluluk tasnifiyle diğerlerini birlikte ele alır. Ona göre insanlar ve hayvanlar için ortak olan mutluluk çeşidi zannî mutluluktur. Çünkü insan olmak açısından sadece insana has olmayan bu mutluluk, insanın temel etkinliği ve amacı olamaz. Örneğin yemek, içmek, cinsellik vb. şeyler birçok insanın haz diye nitelendirdiği ve mutluluk olarak görüp peşinden koştuğu ve amaç edindiği şeylerdir. Bu tür bir mutluluk hakikî bir mutluluk değildir. Bu tür istek ve arzular hayvanlarda insanlardan daha çok bulunur. İbn Miskeveyh, burada erdemlerin akılla veya ilim ile ilişkisini ima etmek için olsa gerek, ilginç bir tespit de daha bulunur. Ona göre hayvanlığı ağır basan cahiller, bu konuda erdemli insanlardan daha güçlüdürler. İnsanlara ait olan mutluluğun da genel ve özel olarak ayrıldığı İbn Miskeveyh'in ahlâk felsefesinde, özel mutluluk mutlulukların tamamının kendisine yöneldiği ve onda son bulunduğu mutluluk olarak betimlenmektedir. Son amaç ve en uzak yetkinlik olarak bu özel mutluluk, diğer mutlulukların temel belirleyicisi konumundadır. Ayrıca bu özel mutluluğun dışında kalan diğer tüm mutluluklar özel mutluluğa nispet edilmeleri nedeniyle vardır. İnsanlara ait genel mutluluk ise düşünme, ayırt etme ve akıl yoluyla insandan sadır olacak davranışların orta yola uygun olması halinde elde edilebilecek bir mutluluktur. Bu tür bir mutluluğa her insanın ulaşabilme imkânının olduğunu vurgulayan İbn Miskeveyh, bunun da ancak iyi ve kötüye dair bilinçliliğin artırılması neticesinde gerçekleştirilebileceğini ve böylece erdemlerin ve reziletlerin öğrenebileceğini ifade etmiş olur.

İbn Miskeveyh, herkesin insanlık rütbesinde ortak olduğunu, ancak onu kullarımlarına göre erdemlerde birbirlerine üstünlük sağlayabileceklerini ve bu rütbeden düşenlerin insanlıktan payının olmadığını ve artık onu insan olarak isimlendirmenin gerekmediğini söyler. (53-55) Tek tek insan olmaları açısından her bir insana özgü mutluluğun ise ilim veya erdemli meslek sahibine özgü olan mutluluk olduğunu savunan İbn Miskeveyh, bu tür insanların ilim ve mesleklerindeki mertebeleri ve yetkinlikleri ölçüsünde fiillerinden düşünce ve ayırt etmenin gerektirdiği şeye göre sadır olan hallerden dolayı bu erdemlerde farklılaştıklarını söyler. Örneğin zengininin mutluluğu, malını gerektiği yere, gerektiği kişiye ve gerektiği biçimde vermesinde saklıdır. Aynı şekilde fakirin mutluluğu ise gerektiği yer ve durumda gerektiği biçimde sabır ve tahammül göstermesinde ortaya çıkar. Bir doktor, bir âlimin mutlulukları da bu anlamda birbirlerinden farklıdır. Her meslek erbabının işine göre

özel mutluluğu olabilir ancak tüm insanları kuşatan ortak mutluluk kazanılmadıkça, özel mutluluk da kazanılamaz. Örneğin bir doktor meslekî olarak iyi ve güzel eylemlerde bulunur, fakat insan olması açısından kötü ve çirkin fiiller işlerse, mesleğinden elde etmiş olduğu erdemi insan olmak bakımından getirdiği erdemsizlik ile tamamen olmasa bile çoğunlukla, zayıflatmış ve silmiş olur. Özel olarak *mitsuzluk* konusuna değinmeyen; bunun gerekçesini de mantık eserlerinde her şeyin zıttı ile kaim olduğu ve mutluluğun bilinmesi halinde mitsuzluğun da eşzamanlı olarak bilineceği şeklinde sunan İbn Miskeveyh, her insanın mertebesine göre mutluluğa giden yolların gösterilmesi için yönlendirilmesi gerektiğini ve bunun da iki yolla olabileceğini savunur. Birincisi ilahî yönetim sahipleri olan peygamberler ve onun vekilleri; ikincisi ise filozoflar ve felsefedir. (55-57)

İbn Miskeveyh filozoflardan insanların amaçlarındaki farklılıkları ve mutluluk konusunda zanlarını araştırdıklarını ve bazı insanların haz, şeref, güç, zenginlik gibi aslında araz olan şeyleri amaç edindiklerini bütün bunlara ulaşınca amacın da bittiğini ve bunların mutluluk getiremeyeceği üzerinde önemle durmaktadır. Ona göre mutluluk zannedilen bu amaçlar, gelip geçici arzulardır ama asıl mutluluk, sabit, değişmez ve üzüntüye dönüşmez bir şeydir. (57-60)

İbn Miskeveyh, risâlesinde görüşlerini benimsediği Aristoteles'i anmakla kalmaz, onun mutluluğa dair düşüncelerini bir başlık altında toplayarak özetler. Aristoteles'in mutluluğu üçe ayırdığını söyleyen İbn Miskeveyh bunları şöyle sıralamaktadır. 1. Nefisteki mutluluk, ilim ve marifetlerdir ve sonu hikmettir başka bir şey için değil de sadece kendi zatından dolayı istendiği için en yüce mutluluktur. 2. Bedenî mutluluk, güzellik, organların orantılı ve sağlıklı olması gibi şeylerdir. Bunlar kendisi ve başkası için istenir. 3. Bedenin dışında ama bedeni kuşatan mutluluk. Bunlar ise seçkin arkadaş, evlat, zenginlik, saygınlık soy sop vb. şeylerdir. Son iki mutluluk çeşidinin eksik olduğunun Aristoteles tarafından açıklandığını söyleyen İbn Miskeveyh, nefisteki mutluluğun ise kâmil olduğunu bunun çalışma ve gayretle elde edilebileceğini diğerlerinin ise şans eseri ulaşılabilecek türden mutluluklar olabileceği düşüncesini benimser. Ona göre gerçek bir mutluluğun elde edilebilmesi, düzenlenmesi uzun bir araştırma, iyi bir ayırt etme (temyiz), düşünme, daimi bir alışkanlığa dönüştürme şartlarına bağlıdır. (60-61)

İbn Miskeveyh bundan sonra ahlâk felsefesinin en temel problemlerinden biri olan en yüce mutluluk (sa'adetü'l-kusvâ) konusunu incelemeye başlar. Ona göre en yüce amaç olarak en son amacı gerçekleştiren bunun için açık bir yöntem ve bu amaca ulaşmak için disiplinize edilmiş bir ilim sunan ilk kişi Aristoteles'tir. İbn Miskeveyh herkesin en yüce mutluluğa ulaşabilmesini ve onu başarabilmesini mümkün görmez. Çünkü mutluluğun kazanılması belirli bir düzen takip edilerek gerçekleşebilir. Ayrıca en yüce mutluluğa ulaşmak için alt mertebedeki gayelere

uğramak ve onları başarıyla geçmek, düşünme ve temyiz gücünü iyi kullanmak gereklidir. O bu aşamaya ulaşmanın işaretleri arasında sürekli ümitvar ve hayat dolu olma, soğukkanlılık, dünya işlerine gerektiğinden fazla önem vermeme, insanlarla uyumlu olma, kendiliğinden neşeli ve mutlu olma gibi birtakım tutum ve davranışları saymaktadır.

İbn Miskeveyh, ahlâkın akli temellerinin düşünme ve temiz gücünü kullanmak suretiyle belirlendiğini ve ortak insanî mutluluğun bizim için verilmiş ve fitratımızda yerleştirilmiş olduğunu iddia edecektir. Ona göre bu, kendisiyle iyi fiilleri kötü fiillerden ayırt ettiğimiz güçtür. Dolayısıyla herkes iyi ahlâkın kendisinde bulunmadığını idrak edince, bu güçle iyi ahlâkı elde etmeyi başaracaktır. Aksi durumda, yani kötü davranışlara sahip biri ise iradesini işin içine sokarak onu düzeltmeye, sonrasında ise düzelttiği davranışını alışkanlık haline dönüştürüp onu karakteri haline getirinceye kadar fiillerini sürekli tekrar etmeye çalışır. (61-66) İbn Miskeveyh, insanın ancak iyi fiilleri karakter haline getirip kötü fiillerden de uzak durma ile insan olabileceğini yineleyerek, insanların övgü ve yergiye dâhil olan fiillerle ilgili çaba harcamasını değerli bulur. Ona göre biz övgüye ve yergiye dâhil olanlar hakkında çabalarız ve buna mutluluk deriz; buna dâhil olmayana mutluluk demeyiz. Övgü ve yergiye dâhil olan durumların fiiller arazlar ve temyiz gücü olarak üçe ayrıldığını savunan İbn Miskeveyh, fiillerin güzel olması halinde övüleceği; çirkin olması halinde yerileceğini söyler. Arazlarla ise arzu, haz, öfke, neşe, şefkat, kıskançlık, üzüntü gibi insanın psikolojik durumlarını kasteder. Ona göre zihin ile ayırt etme gücü denilen temyiz ise iyi olduğu zaman övülür, kötü olduğu zaman yerilir. Bu üç durumun insanın onları tercih etmesi ve çabaları ile onları elde etmesi olmaksızın gerçek mutluluk getiremeyeceğinin üzerinde ısrarla durarak, ahlâkın akli zeminini oluşturmaya gayret etmektedir. Ayrıca İbn Miskeveyh, -daha sonra Alman filozof Kant'ın da deontolojik ahlâk kuramında şartlı şartsız buyruk olarak karşımıza çıkacak olan bir anlayışı hatırlatacak tarzda- bir insan kendisi için değil de sadece mevki, makam, fayda veya saygı kazanmak amacıyla fiillerini gerçekleştiriyorsa buna mutluluk denilemeyeceğini de vurgulamaktadır. Ona göre fiillerini başka bir şey için değil, bizatihi kendisi için seçerse yani onunla beraber anılmak ondan faydalanmak ve bunun dışındaki şeyler için değil de, güzel fiilleri güzelliği için tercih ederse tam mutluluk elde edilmiş olur. (68) İbn Miskeveyh, Aristoteles'in ahlâk kitaplarında, insanın tam anlamıyla ahlâklı sayılabilmesi için davranışlarının iyice yerleşmesi, karakter haline gelmesi ve bunların da bir ömür boyu doğru tercihte bulunması ile mümkün olabileceğini yazdığını söyler. Aristoteles'e atıf yaparak iyi ahlâkı kazanmanın imkânsız olmadığını, eğer bu mümkün olmasaydı çocukların ve gençlerin eğitilemez; toplumlara yasalarla kanun konulamayacağını özellikle vurgulayarak, ahlâkın eğitim yoluyla değiştirebileceğini benimsemektedir. (69)

Ayrıca felsefeye bir giriş niteliği de taşıyan bu risâlede İbn Miskeveyh, Aristoteles’in felsefeyi nazarî ve amelî olarak iki kısma ayırdığını dile getirir. Mutluluğu kazanmanın aslında felsefeyi öğrenmekten geçtiğini ima ederek şöyle der: “Mutluluğu elde etmede yalnızca bunlardan birini kastetmiyorum. Kim bu iki kısımda da güçlü olursa erdemli kişi olma hükmüne dâhil olma konusunda tam anlamıyla mutlu kabul edilir.” (69-70) Bazı insanların amelî kısımda zayıf, nazarî kısımda güçlü, bazılarının da tersi durumda olduğunu söyleyen İbn Miskeveyh, amelî kısmı güçlü olan kimsenin nazarî kısmı güçlü olana göre daha fazla mutlu olacağını iddia eder. Bildiği ile amel etmeyen ve ilmi kendisine fayda vermeyen bir kişinin tabiatı gereği köle olduğunu, hem nazarî hem de amelî kısımda yetkin olmayanın ise mertebesi oranında insanlıktan pay alan behimi (hayvanî) bir insan olduğunu savunur.

Hikmet’in yani felsefenin nazarî ve amelî kısımlarında yetkin olan bir kişinin mutlu ve hikmet sahibi bir kişi olduğunu, bu kişinin de zihninin güçlü, ayırt etmesi doğru, varlıkların bütünündeki işlerin hakikatini elde etmiş, bildiğini uygulamada kuvvetli bir iradeye sahip, ilimde ve amelde sürekliliği sağlayan bir kişi olduğunu ifade ederek, mutluluğu kâmil olan bir kişinin temel bazı özelliklerini sayar. (71-73)

Risâlenin bundan sonraki kısmı, Aristoteles’in mantık ilmine ve beş sanata dair olan tasniflerini ele almaktadır. Bu kısma “Bu İki Sanatı Pavlus’un Enuşirvan’a Yazdığı Kitabında Aristoteles’in Yaptığını Zikrettiği Gibi Düzenleme” ile başlayan İbn Miskeveyh, düşüncelerini Pavlus’tan aktararak verir. Aristoteles’in kendinden önce dağlarda ve beldelerde dağınık halde bulunan ilaçlar gibi, parçalar halinde bulunan hikmetlerin düzenleyicisi, tasnif edicisi ve yöntem belirleyicisi olduğunu iddia ederek, onun temel yönteminin de hikmetin (felsefenin) nazarî ve amelî kısımlarını araştırmak olduğunu dile getirir. İbn Miskeveyh, insanların her türlü sorunun çözümünde doğru olana yönelmek hayali ve hevâ sahiplerinin düşüncelerine yönelmemek için Aristoteles’in mantık ilmini temele aldığını savunur. Bu bağlamda insan kendisini yanıltan veya yanlış düşüncelere götüren şeyleri mantık disiplini sayesinde bilince o tür durumlardan sakınarak onlardan uzaklaşır. Eğriyi ve doğruyu bulup neden bunlardan uzak durması gerektiğini insana öğreten mantık, ahlâk ve hakikat konusunda da önemli bir işlev görür. Bazen akıl bir şeyin hakikat, başka bir şeyde de batıl olduğuna vehmedebilir. İşte mantık bu konularda ona yol gösterir, doğruyu doğrularak, onun neden doğru olduğunu, batılın da neden değersiz olduğunu öğretir. (73-79) İbn Miskeveyh daha sonra bütün kıyasların beş tane olduğunu (beş sanat) söyleyerek, bunlara dair Aristoteles’in yazdığı eserleri, her sanatı açıkladıktan sonra sırasıyla saymaktadır.

Beş sanatı 1. Tümü doğru olan kıyaslar: Burhan (yakini). 2. Doğruluğu yanlıştan fazla olanlar cedel (zannî). 3. Yanlışlığı doğruluğundan fazla olanlar mugalata (sofistika). 4. Yanlış doğrusu ile eşit olanlar hitabet (retorik) 5. Hepsi yanlış olan kıyas ise şiir (poetika) olarak verir. (80-89) İbn Miskeveyh Aristoteles’in yazdığı

diğer eserlerin isimlerini de tek tek saymakta, hatta bazılarının Arapça'ya eksik tercüme edildiğini, bazılarının da hiç tercüme edilmediğini söyleyerek Aristoteles'in eserleri hakkında çok önemli bazı bilgiler vermektedir. (80-89)

İbn Miskeveyh, Aristoteles'in ele aldığı ilimleri, erdemleri elde etme ve mutluluk yolunda önemli bir aşama olarak görmektedir. Zira nazarî felsefenin elde edilmesi için bu ilimlerin bilinmesinin zorunlu olduğu, gerçek mutluluğa ulaşılabilmenin ancak nazarî ve amelî felsefenin yani hikmetin her ikisini de elde edip uygulamakla olabileceğine inanır. İbn Miskeveyh hikmeti öğrenmek isteyen birisinin ilme önem vermesi, zeki olması, hocasının iyi olması, sağlıklı olması ve benzeri unsurlara göre değişebileceğini de göz önünde tutarak yaklaşık on ile yirmi yıl arasında bir zamana ihtiyaç olduğunu savunur. Ayrıca o, bu ilimleri öğrenmenin sırasını da belirlemekte ve buna göre ilimlerin okunmasını önemsemektedir: Ahlâk, burhanın yolları (sonra bunları hayata geçirme alıştıırma), mantık, tabiat ilimleri ve metafizik. İbn Miskeveyh nihaî gaye ve en yüce yetkinliğin ne olduğu üzerinde durarak eserini tamamlar. Ancak Aristoteles'e bu kadar vurgu yapan İbn Miskeveyh (Platonik tarzda!) risâlesini tasavvufî açıdan değerlendirme ile sonlandırır. "İnsan son mertebeye ulaştığında bütün varlıkların gerçekliklerine muttali olur, onların makamlarına varır ve kendisini onlarla birlikte tasavvur eder. (92) "Yakini bilgi gözle görme olmaksızın haber yolu ile elde edilmez, müşahede olmaksızın anlatımla da tamam olmaz. Nefis ancak gerçek şekilde onu elde ettikten sonra sükûnete erişir." (65)

KAYNAKÇA

Bircan, Hasan Hüseyin. *İslâm Felsefesinde Mutluluk*. İstanbul: İz Yayınları, 2001.

Özturan, Hümeýra. "Giriş". *Tertibu's-Sa'âdât ve Menâzilu'l-Ulûm, Mutluluk ve Felsefe*. İstanbul: Klâsik Yayınları, 2017.

Saruhan, Müfit Selim. *Evrîm ve Ahlâk Filozofu İbn Miskeveyh Düşüncesinde Tanrı, Evren ve İnsan*. Ankara: Eski-Yeni Yayınları, 2018.

Saruhan, Müfit Selim. *Tanrı ve İnsan*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005.

Turan, Ramazan. *İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014.

Zakheri, Ali. *İbn Miskeveyh'in Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları 1997.